

Surprise again

Doorstart Hongaarse Unitariërs

Voortgang onderzoek Tina Geels

Een week studie in Cluj, Roemenië, eind januari gaf nieuw materiaal voor mijn onderzoek zowel uit het archief van de Unitarische kerk van Transsylvanië als ook uit de vele gesprekken die ik voerde met hoogleraren, rector en docenten aan het Protestants Theologisch Instituut van Cluj-Napoca, Kolozsvár.

In het kader van het Arminius Instituut doe ik onderzoek naar de positie van de Remonstranten op het speelveld van de internationale vrijzinnigheid in de 20ste eeuw langs de tijdslijn van een aantal belangrijke IARF congressen. International Association for Religious Freedom, de eerste en oudste internationale interreligieuze wereld organisatie. Ik deed verslag van het 34ste wereldcongres in het juni nummer van AdRem 2014.

De IARF werd in 1900 opgericht in Boston, vanuit een verlangen naar samenhang en samenwerking van een aantal vrijzinnig georiënteerde kerkgenootschappen en verenigingen. De Remonstranten met o.a. Tiele, Roessingh, Heering, Van Holk en van Goudoever waren hierbij in de loop van de tijd ieder op eigen wijze nauw betrokken.

De Unitariërs uit Europa en de US waren eveneens sterk vertegenwoordigd bij dit buitengewoon vooruitstrevend initiatief. Al bij de eerste congressen, waarvan een aantal in Nederland gehouden, waren Katholieken, Joden, Moslims, Boeddhisten en vertegenwoordigers van andere grote religieuze tradities aanwezig. Het betekende ook wederzijdse inspiratie tussen Remonstranten en de Unitariërs;

al zijn er grote verschillen in de traditie, uiteraard contextueel bepaald. Tegelijk is het op zijn minst frappant dat beide kerkgenootschappen een lange geschiedenis kennen die teruggaat tot de Reformatie. Beide tradities zijn geworteld in het oude Europa, verweven met het Calvinisme enerzijds en het Humanisme anderzijds, steeds in een open en kritische houding naar cultuur en wetenschap. De UKT werd in 1568 formeel gesticht met de proclamatie van het Edict van Torda (toen Hongarije). Dat betekende vrijheid van godsdienst en geweten voor Katholieken, Lutheranen, Calvinisten en Unitariërs. Deze korte periode van godsdienstvrijheid werd gevolgd door drie eeuwen van onderdrukking.

Het maakte hun overtuiging sterk, militant, hun prediking polemisch en emotioneel. Een doorleefde spiritualiteit down to earth vanuit een lange geschiedenis benoemd en uitgedrukt in meeslepende Hongaarse melodieën. Ook hier geldt dat uiteindelijke geloofstaal zijn articulatie vindt in eigen ervaringen van lijden en nood.

Rond 1900 – tijd van het modernisme werden binnen dit inspirerende verband van de IARF de raakvlakken tussen de beide theologische tradities benoemd en uitgewerkt.

(zie ook E.H. Cossee, *Verwantschap en verwijdering: de Groninger godgeleerden en het Unitarisme*, Groningen 1992 oratie).

Nu dus weer in Cluj, Kolozsvár met de oude Hongaarse naam. Naast een eerste archief onderzoek waren er veel gesprekken. Docenten en predikanten vertelden verder over onderdrukking en vervolging. Vooral de Unitarische staf van het theologisch seminarium in Cluj/ Kolozsvár, rector, hoogleraren en docenten waren vanaf eind 19^e eeuw sterk westers georiënteerd door hun contacten met Engelse en vooral Amerikaanse Unitarians. Maar ook de Duitse theologie was sterk in de belangstelling, Schleiermacher is een dominant vertrek punt voor hun theologische reflectie, gevolg door Tillich en o.a. Pannenberg.

Als z.g. *protest theologen* tegen het opgedrongen communisme weigerden zij de Hongaarse opstand van 1956 als tegen revolutie te ontkennen tegenover de Roemeense overheid. Als gevolg van dit standpunt werd de Unitarische staf van het seminarium in 1959 in zijn geheel gevangen genomen en tot dwangarbeid veroordeeld. Dat betekende meewerken bij het graven van het Donau kanaal in de Donau delta.

Bij de verkiezing van Ceausescu in 1961 werd, omwille van een positieve internationale entree van deze nieuwe Roemeense leider, ook aan de gevangen Unitarische predikanten amnestie verleend. Gehavend maar opnieuw gesterkt keerden zij terug. Doceren was verboden. De groep werd uit elkaar gehaald en ieder van hen als predikant in een kleine gemeente geplaatst. Het was voor velen een benauwde tijd.

De bekende dr. Imre Gellérd, veelbelovend praktisch theoloog, maakte in particuliere gevangenschap op zijn 60ste verjaardag een eind aan zijn leven. Na de Wende eind 1989 kwam het gemeente leven ook van deze kerk langzaam weer op gang. Tegen de verdrukking in bestond de Unitarische kerk toen uit zo'n 70.000 leden. Ook hun theologie kreeg weer zuurstof, dat betekende nieuwe

theologische uitwisseling via de IARF www.iarf.net en de ICUU, in 1995 opgericht als internationaal Unitarisch/Universalistische organisatie www.icuu.net. Rev. David Gyerö uit Cluj is op dit moment president van de ICUU. Door jaarlijks toegekende studiebeurzen kregen de jonge Unitarische studenten in Roemenië, nieuwe input. Unitarische theologen uit de US als Rebecca Parker, Paul Rasor, John Buehrens en Forest Church zijn op dit moment het meest gelezen.

Maar ook James Luther Adams, de Karl Barth van de UU uit de vorige eeuw, blijft niet alleen op de plank staan. Van hem gaat het verhaal dat hij pas een hoogleraarschap aan de universiteit van Chicago wilde aanvaarden na een ontmoeting met Barth en de z.g. Bekennende Kirche begin jaren '30 in Duitsland.

Theologische contacten met Remonstranten en NPB in Nederland werden opnieuw belangrijk.

Een Hongaarse vrijzinnige minderheidskerk in een Orthodox land als Roemenië die gelooft in haar toekomst. Hoe kan dat in een tijd dat de kaalslag van het publieke domein ook daar zijn tol is gaan eisen?

Surprise again!

Er is een kentering gaande. Johannis Klaus die eind vorig jaar door de Roemenen werd gekozen, is een Saks. (het Duitstalige Siebenbürgen is het derde oude cultuurgebied in Transsylvanië). Hij kon rekenen op de steun van de 2 miljoen Hongaren. Geliefd en gelauwerd is deze degelijke Duitser na drie

ambtsperioden als burgemeester van Sibiu (Hermannstadt) nu de nieuwe president.

Roemenië, nog steeds rijk aan bodemschatten, is een land met toekomst. Dat geeft hoop, ook voor de Unitariërs. Hoop op verdere doorvoering van democratie en vrijheid van meningsuiting. Wat dat betreft heeft ook de premier van Hongarije Viktor Orban zijn langste tijd gehad. In mijn gesprek met de docent praktische theologie, zei drs. Botond Koppándi onverwacht: het communisme heeft ons bij elkaar gehouden en ons geloof verdiept als een geloof in de bestemming van de mens, beeld van God. Bijbels geankerd, humanistisch uitgewerkt, kort gezegd.

Een tweede troef naast de eigen unieke geschiedenis – zijn de kinderen. Trouw aan hun traditie bouwden Unitariërs eerst een school en daarna een kerk. Er is een uitstekend georganiseerde jeugd beweging, met inspiratie vanuit de US. Het communisme heeft twee generaties weggeslagen. In dit besef wordt er nu bewust en strategisch gewerkt aan nieuwe verbindingen tussen de oudere generatie en de kinderen. Met een duidelijke boodschap voor een postmoderne tijd, waar de eigen zoektocht het volle pond krijgt. De dorpen verliezen de jonge mensen, door trek naar de stad en naar het Westen. Tegelijk zijn in de steden kiemen van vernieuwing zichtbaar. Ook daar is het lastig om in de chaos van het stadsleven gemeenschapsvormend te werken als predikant. Toch is er daar nog meer z.g. kerkbefef dan hier in Nederland.

Ik was onder de indruk van het nieuwe elan van de eerste (lees-belangrijkste) Unitarische gemeente in Cluj. Naast wekelijkse opvang van de kids tijdens de dienst, is er elke twee maanden op de vrijdag een familie avond.

Kids opgehaald uit de crèche en met elkaar niet naar huis maar naar de kerk om samen te eten, na een kort openingsritueel – waarbij gedeeld wordt van datgene wat je bezighoudt en waarbij gezongen wordt en veel gelachen. Meestal loopt de avond uit op een chaotisch geheel, waarbij 70 tot 80 mensen van alle leeftijden van alles door elkaar doen, zo vertelde de predikant Norbert mij enthousiast.

Maar het werkt en het trekt weer andere gezinnen aan. Met de kinderen wordt in kleine groepen besproken wat hun vragen zijn. Natuurlijk speelt de etniciteit een belangrijke rol bij de eigen identiteitsbepaling.

Toch lukt het hen om in een stad als Cluj, vergelijkbaar met Utrecht, aandacht van de media te trekken voor vieringen met studenten, gespreksgroepen en andere activiteiten

In nauwe samenwerking met andere kerken wordt er gewerkt aan eigen zendtijd voor radio en TV.

Er is een aparte Facebook pagina en ieder surft uiteraard langs de sociale media.

De Unitarische kerk in Cluj staat voluit in de oecumene en doet al jaren mee in de Gebedsweek voor de Eenheid van Christenen eind januari.

Op het Protestants Theologisch Instituut is samenwerking met de Calvinisten en Lutheranen, met wie het instituut vanaf 1948 wordt gedeeld, een steeds grotere vanzelfsprekendheid. Sinds 2012 is er een officieel partnerschap (Agreement) met de PThU wat betreft onderzoek en uitwisseling van studenten, programma's en docenten als volwaardig lid van het veelzijdige

Erasmus programma.

Het gesprek met de hoogleraar kerkgeschiedenis prof. dr. Sandor Kovacs gaf mij nieuwe informatie en wees mij de weg hoe de belangrijkste gedigitaliseerde theologische tijdschriften zijn te bereiken. Inmiddels is hij naar de US vertrokken om in Berkeley, Californië, waar een van de Unitarische opleidingen is gevestigd, voor een periode van 4 maanden de geschiedenis van het Unitarisme te doceren. Men wil daar uit de eerste hand informatie over de bronnen van de eigen oude Unitarische traditie. Sándor lost de hoogleraar Bijbelse theologie af, prof. dr. Szire Szabolcs, die net terug is.

Naast het theologisch instituut vonden mijn gesprekken en archief onderzoek plaats in het hoofdgebouw van de Unitarische kerk. Een kolosaal oud Hongaars bezit aan de hoofdstraat in Cluj. Basisschool, high school en studenten van het seminarium, personeel, koks en administratieve bezetting, alles is er onder één dak. Gastvrij voor vreemden en delegaties uit het buitenland.

Markant tenslotte- de vrouwelijk theologie studenten gaan domineren. Van de 8 master studenten zijn er 5 vrouw en 3 man. Het gaat hier om een om jonge instroom. Een vernieuwingsproces wat de opleiding betreft is urgent.

Mijn verbazing deze keer, want ik kom vanaf 2000 in Cluj voor contact en uitwisseling, betrof de predikanten zelf. Geen geklaag maar een houding van:

we gaan ervoor. We kunnen bruggen maken tussen de generaties, we geloven dat het Unitarisme een boodschap heeft voor de toekomst als mentaliteit van verdraagzaamheid, als geloofsovertuiging en als oude traditie ineen.

Ik laat me graag bij een volgend bezoek opnieuw door hen inspireren. Al weet ik dat hun verhaal en context zo anders is dan waar wij als Remonstranten voor staan in een land waar de kaalslag in het publieke domein ons uitdaagt te zoeken naar nieuwe religieuze taal. De kinderen vragen ernaar. De tijd van frustraties waarin godsdienst belast en beladen was is kennelijk voorbij.

Langzaam gaan we de goeie kant op. Breder kijken dan in Nederland alleen helpt mij in ieder geval te blijven geloven in een vrij en verdraagzaam christendom.

Tina Geels, 2015